

др Фирдус Цинић,
редовни професор Ветеринарског факултета у Београду

МАРГИНАЛИЈЕ УЗ ЛУКИЋЕВО СХВАТАЊЕ ЈАВНОГ МНЕЊА

У богатом и разноврсном стваралачком опусу нашег професора Радомира Лукића нашло се места и за изузетно значајни и сложени феномен јавног мњења⁽¹⁾. Са лудидношћу и јасноћом, карактеристичном за њега, професор Лукић је извршио теоријско-социолошку анализу овог феномена, која несумњиво има трајнију вредност и заслужује да бар делимично буде предочена и дискутована.

Као и остали аналитичари овог феномена, Лукић у јавном мњењу види два битна (боље: конститутивна) елемента: јавност и мишљење (боље: мњење, јер асоцира на флуидност, процесност, недовољну уобличеност). Елемент мишљења у јавном мњењу састоји се од судова вредности или од судова стварности о оним чињеницама које нису тачно утврђене, тј. за које се не зна како поуздано треба да гласи суд стварности. Лукић је изричит: мишљење из кога се састоји јавно мњење никако се не може односити на ствари за које су поуздано утврђени судови стварности, тј. истина, али под условом да су ти судови стварности познати онима који о тим стварима мисле. Према томе, Лукић, начелно, дозвољава могућност постојања јавног мњења и о фактичким питањима онда када људи не знају истину (када су необавештени или у заблуди). Мислимо да је у праву, и на основу нашег истраживачког искуства тврдимо да информацијског вакуума о егзистенцијално релевантним питањима нема: чим изостане правремена и потпуна информација, она се надокнађује брзом продукцијом румора, шушкања и гласина. У нашој друштвеној пракси било је, и још увек има, много таквих случајева. То искуство, међутим, још увек није битно изменило политику информисања: и даље се оперише штурим, непотпуним, недовољно конкретним информацијама, и по правилу са закашњењем које је посебно депласира-

(1) Професор Радомир Лукић био је у периоду 1967—1973. члан Савета истраживачког пројекта *Ствараоци мњења у Југославији* који је реализовао Центар за истраживање јавног мњења Института друштвених наука у Београду, као део међународног компаративног истраживања *Ствараоци мњења у савременом свету* у коме је учествовало више земаља Запада, Истока и тзв. трећег света. За потребе тог пројекта проф. Лукић је написао претходну студију (којом се у овом тексту бавимо) под насловом *Друштвена структура Југославије и стварање јавног мњења* (ИДН, ЦЈМ: Извештаји и студије, свеска 20, мај 1969, страна 25, умножено), која је касније објављена и на енглеском језику (у зборнику: *Opinion-making Elites in Yugoslavia, ed by Barton, Denitch, Kadushin: New York, 1973*).

но у садашњим могућностима брзине преноса информација. Таква политика информисања типичан је производ бирократско-технократског модела управљања, који без обзира на идеолошку фразеологију фактички не верује народу и настоји да по сваку цену очува свој монопол на информације — у исправном уверењу да представља главну основу моћи управљачког слоја. Међутим, дисфункционалност такве политике, чак и за посебне, монополистичке интересе управљачког слоја, изазвана је чињеницом да се најважније управљачке одлуке на базичном нивоу друштвеног организовања доносе на самоуправни начин. Укључен је велики број актера, од чије обавештености и способности процењивања зависи квалитет одлука. Истовремено, подела надлежности у управљању друштвеним пословима каква постоји у нашем систему чини базични ниво одлучујућим за успешност привређивања, културног развоја, борбе против криминала, и готово свега осталог — док су ауторитет и стварна економска и политичка моћ виших (ширих) нивоа друштвеног организовања (нарочито државних органа) у сталном опадању и знатно редуцирани (симптоматично је, на пример, да од 1961. г. ни један петогодишњи план развоја земље, иако је акт највишег органа власти, није остварен). Јасно је, дакле, да је чак и у историјском интересу управљачког слоја и других монопола да се оствари оно што им најтеже пада, а то је јавност рада свих и свакога, еманципована штампа која самостално, креативно и одговорно остварује своју улогу и као резултат: обавештен самоуправљач чије одлуке имају квалитет који захтева садашњи развојни степен и стање земље и света.

Тиме смо стигли и до другог елемента синтагме „јавно мњење”, а то је јавност. У својој анализи овог појма Лукић указује да јавност може бити схваћена бар на три различита начина и отуд има и три смисла израза „јавно мњење”, односно три његове врсте и три одговарајућа његова појма.

„У првом значењу, јавност се тиче предмета, ствари, питања о којима се ствара јавно мњење. Наиме, то мора да буде јавно питање, јавна ствар, а јавна ствар или питање јесу она ствар или питање који интересују дату друштвену скућину као такву (није важно о којој је скућини реч — о друштву као целини или о појединим ужим скућинама из којих се оно састоји). Интерес скућине може бити јачи или слабији, непосреднији или посреднији, али мора постојати да би мњење било јавно. Практично, то значи да је јавно мњење мишљење о ономе што сваког појединца, члана једне скућине интересује управо као члана скућине, а не као појединца. Ова врста јавног мњења се тако разликује од *приватног мњења*.

У другом смислу се јавно мњење разликује од *тајног мњења* и у том смислу јавно је оно мњење које је изражено јавно, у јавности. Под јавношћу треба разумети приступачност сваком, тј. својство мишљења да је изражено тако да буде доступно сваком кога то занима, без искључивања било кога. Разуме се да фактички једно мишљење не може никад бити доступно свима, па ни свима које оно занима, али је битно да они који своје мишљење јавно изражавају не предузимају никакве мере да би било кога искључили од могућности да њихово мишљење сазна. Наравно, у овом смислу је јавно мњење у првом реду оно које се изражава преко јавних средстава масовног општења, доступних, и начелно и практично, (скоро) сваком. Но, у овом смислу је јавно и оно мишљење које је

изражено, на пример, на скупу једног стручног друштва коме имају право да присуствују само чланови друштва ако није забрањено да они то мишљење саопште и нечлановима.

Јавно мњење у овом смислу може бити *званично* (мњење носилаца државне власти) и *слободно* (мњење приватних лица), а између њих стоји полувзанично мњење (мњење *властодржаца* које изражавају приватна лица).

Најзад, у трећем смислу јавно је мњење мишљење скупине, а не појединца или појединаца који не чине никакву скупину и у том смислу се јавно мњење супротставља *појединачном* мњењу. Одређивање појма јавног мњења у овом трећем смислу можда је и најтеже, првенствено зато што чим у једној скупини не постоји јединствено мишљење о једном јавном питању те скупине (а случајеви таквог заиста јединственог мишљења су заиста сасвим ретки, одн. једино су теоријски могући), одмах се та скупина, у погледу јавног мњења, може делити на две скупине — на ону која има једно мишљење и ону која има друго мишљење (може се евентуално делити и на три или и више скупина, зависно од броја мишљења), те би се тако добио онолики број скупина са својим сопственим јавним мњењем колико различитих мишљења о томе питању има у првобитној скупини. У таквом би случају јавно мњење дате скупине било оно које деле сви њени чланови (при чему би се ипак морало додати да су у питању само чланови који су способни да мисле о том питању и који о њему и стварно мисле). Но, ако се скупина схвати шире, као скупина људи које интересује иста ствар (јавна ствар), онда се мора тражити јавно мњење скупине и поред тога што њени чланови нису јединствени у том мњењу. Које је мњење у том случају оно које треба сматрати мњењем скупине? Изгледа да то може бити само мњење које дели већина скупине, у ком случају се може говорити и да у тој скупини постоје два или више јавних мњења и утврдити које је од њих преовлађујуће. Тако јавно мњење скупине може да се разликује на јединствено и преовлађујуће.

На основу разликовања ова три смисла израза *јавно мњење*, одн. три врсте јавног мњења, лако је видети да би идеалан случај потпуног појма јавног мњења био када би се сва ова три смисла у конкретном случају поклапала, одн. кад би једно јавно мњење било истовремено јавно у сва три смисла, тј. кад оно не би било ни приватно, ни тајно, ни појединачно, одн. кад би се једно мњење истовремено односило на јавну ствар, било изражено јавно и представљало јединствено и преовлађујуће мњење једне скупине. Но, овакав идеалан случај се не остварује увек, те је могуће да једно мишљење које се односи на јавну ствар буде изражено тајно и представља само мишљење мањине у скупини као што је могуће да буде изражено јавно и да преовлађује у једној скупини, али да се односи на приватну ствар итд. Ипак, све ове варијанте комбинација разних елемената или врста јавности могу се сматрати јавним мњењем (које није идеално потпуно). Међутим, треба поменути да се најчешће као основан елемент јавности узима да се мишљење мора односити на јавну ствар, те се мишљење о приватној ствари, макар имало друга два елемента јавности, не сматра јавним мњењем у правом смислу речи”.

Лукић је несумњиво у праву када на основу ове прецизне и исправне анализе закључује да је теоријско и практично разликовање ове три врсте јавног мњења веома важно, јер иначе долази до неспоразума и заблуда. Осим тога, јавно мњење је и као појам и као појава чест предмет различитих манипулација. Због тога је потребно додати још једно разликовање, посебно значајно за нашу средину. Истраживања, наиме, недвосмислено указују на често паралелно постојање спонтаног и институционализованог јавног мњења о истом промету. Југословенско друштво као организовано и преорганизовано прекривено је мрежом институција које обухватају готово све облике друштвености и активитета човека. Сфера приватности сведена је на породични круг и мале неформалне групе робака и пријатеља. Истовремено, због високог степена идеологизације и политизације друштва и система, легитимизирани су само процеси мњења у институционалним каналима. У тим процесима, међутим, снажан притисак врше и одлучујућу улогу имају тзв. форуми који те процесе програмирају и контролишу према својој процени ситуације и у складу са посебним интересима управљачког слоја када су присутни. Иако је објективно постојећа интересна конфигурација друштва легитимизирана, њени оквири су унапред дефинисани — тако да се признаје тзв. самоуправни плурализам интереса. То практично значи да се одобрава кристализација и агрегација само оних интереса који су изражени на самоуправни начин, то јест кроз расположиве институционалне канале. Овакво начелно и системско решење унапред и дефинитивно фаворизује институционализовано јавно мњење. Што се, међутим, дешава код контроверзних друштвених питања, око којих и једино настаје права и релевантна мњењска динамика? У фази иницијације, готово све друштвене институције а нарочито систем масовног комуницирања снажно дејствују на народ покушавајући да изазову одговарајуће (жељено) реаговање. У пољу пријема, међутим, цео тај утицај се филтрира кроз непосредно животно искуство из сличних ситуација. При томе је присутно дејство многих цивилизацијских и културних фактора које овде не можемо анализирати. Не можемо, међутим, заобићи улогу механизма селективне изложености, перцепције и ретенције. У друштвима са развијеном праксом индоктринације и манипулације ти механизми су нарочито јаки. У коначном исходу појављује се позитивно реаговање у односу на очекивања иницијатора и дејство стваралца мњења, створени акциони потенцијал се усмерава у институционалне канале — или отпочиње кристализација спонтаног јавног мњења које, по правилу, има алтернативни карактер. Битна је, међутим, природа те алтернативности. Пошто се класичним испитивањима јавног мњења (анкетирањем репрезентативних узорака популације) најчешће захвата баш спонтано обликовано јавно мњење, док се институционализовано јавно мњење истражује анализом садржаја одговарајућих канала, поређење једних и других налаза показује да су уочене разлике у највећем броју случајева пројекција неподударности егзистенцијалних и материјалних интереса основних друштвених група око конкретног питања, а знатно ређе идеолошких, културних и сличних диференцирања. Због тога су модерна испитивања јавног мњења заиста неопходан инструмент управљања развијеним и демократским друштвом, нарочито самоуправним.

Али за демократизацију друштва, посебно самоуправног, нарочито је значајно смањивање разлика између институционализованог и спонтаног јавног мњења, иако и једно и друго имају своју вредност и значај. Циљ тог смањивања не треба да буде подударност, јер то води у застрашујућу Орвелову визију друштва. Оптимална разлика садржи могућност осигуравања и одржавања сфере слободе и приватности која не угрожава друге а систем чини инструментом човека, а не обратно. Једноставније речено, мудро доношење управљачких одлука узимаће у обзир и стање институционализованог и стање спонтаног јавног мњења, тражећи равнотежу којом се прокламовани друштвени циљеви и вредности остварују у складу са реалним могућностима и приоритетима интереса и потреба грађана, исказаним и кроз њихова сопствена реаговања. Због тога је неопходно да се штампа заиста еманципује од центара и монопола друштвене моћи и окрене подједнако и према организованом и према дифузној друштву — да би се створило поље суорета, импулса из оба правца. Напон и разрешења у том пољу створили би далеко већи акциони и мобилизаторски потенцијал за решавање друштвених проблема него што је то случај када је штампа у било чијој служби.

Као што смо видели, професор Лукић разликује тзв. званично и тзв. слободно јавно мњење, уводећи и међу категорију „полузванично“, али нам се чинило да би пар појмова „спонтано и институционализовано“, који првенствено има у виду процес настајања и начина испољавања јавног мњења пружио значајне додатне могућности за даље развијање Лукићеве веома вредне анализе те сложене и значајне друштвене појаве.

dr Firdus Džinić,
professor of the Faculty of Law in Belgrade

MARGINALIA TO LUKIĆ'S CONCEPTION OF PUBLIC OPINION *Summary*

Among many issues and phenomena treated in his scientific work, professor Radomir Lukić deals with the problem of public opinion too. In a short study published in Serbo-Croat and English languages at the beginning of the seventies, professor Lukić made a theoretical-sociological analysis of this phenomenon. While determining the notion of public opinion, he particularly analyzes two relevant essential elements, namely: public and opinion. The opinion consists of judgments related to values and judgments related to reality concerning those facts which are not precisely determined. He conceives the element of public in three ways, wherefrom three different meanings of the term »public opinion«, namely three kinds of that phenomenon (public in the sense of a public matter — as contrasted to private one; publicly exposed opinion as contrasted to the secret one, namely, official, free and semi-official opinion; and finally, Lukić makes the distinction of the public opinion as the opinion of a group as contrasted to the individual one).

Lukić's precise and elaborated analysis is correct, but it should be supplemented by still another theoretical and practically relevant distinc-

tion — institutionalized and spontaneous public opinion. This distinction, according to the author of this article, is rather significant for the Yugoslav situation, i.e. public opinion dynamics, since it could discover the problems of functioning of the system. At issue here is the way of achieving the balance between these two forms of opinion, since that balance is essential for the realization of democratic and self-management characteristics of society. The role of emancipated press is also significant in this sphere.

dr Firdus Džinić,
professeur à la Faculté vétérinaire à Belgrade

NOTES MARGINALES CONCERNANT LA CONCEPTION DU PROFESSEUR LUKIĆ SUR L'OPINION PUBLIQUE

Résumé

Parmi les nombreuses questions et phénomènes dont le professeur Lukić s'occupait dans son fructueux travail scientifique, on trouve aussi le problème de l'opinion publique. Dans une étude brève publiée en notre langue et en anglais au début des années soixante dix, Lukić a donné une analyse théorique et sociologique de ce phénomène. Définissant l'opinion publique, il analyse séparément ses deux éléments essentiels: la publicité et l'opinion. L'opinion se compose des jugements de la valeur et des jugements de la réalité concernant les faits qui ne sont pas exactement fixés. Le public perçoit de trois manières, d'où trois sens pour l'expression «opinion publique» c'est à dire trois sortes d'opinion publique (publique dans le sens de cause publique — à la différence de privée, opinion exprimée publiquement, soit opinion officielle, libre et semi-officielle, et enfin dans le troisième sens Lukić fait la distinction de l'opinion publique en tant qu'opinion d'un ensemble d'opinions individuelles);

L'analyse précise et élaborée de Lukić est correcte mais il faut lui ajouter encore une distinction théorique et pratique concernant l'opinion publique institutionnalisée et la spontanée, car elle nous rapproche de la dynamique d'opinion de notre société de manière qui découvre les problèmes du fonctionnement du système, au cas où l'on n'atteint pas la balance nécessaire entre ces deux formes, essentielle pour la réalisation des caractéristiques démocratiques et autogestionnaires de la société et conditionnée par l'existence et l'action de la presse émancipée.